افق حوزه
• سال بیست و دوم
• شماره ۸۰۲
• دوشنبه ۲۱ خرداد ۱۴۰۳
• ۱۲ صفحه • ۵۰۰۰ تومان
Ofogh-e Hawzah Weekly
• صاحب امتیاز: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه
• مسئول مرکز رسانه و فضای مجازی مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه: رضا رستمی
• سردبیر: رمضانعلی عزیزی • با همکاری هیأت تحریریه
• تلفن: ۳۲۹۰۰۵۳۸ • نمابر: ۳۲۹۰۱۵۲۳
• صندوق پستی: ۳۷۱۸۵/۴۳۸۱
• نشانی: قم، بلوار جمهوری، کوچه ۲، پلاک ۱۵
• پایگاه اینترنتی: www.ofoghhawzah.ir
• پست الکترونیک: info@ofoghhawzah.ir
• کارشناس فنی چاپ: مصطفی اویسی • چاپ: صمیم ۶۵۵۸۶۸۰۱ (۰۲۱)

در محضر نور

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله

المُؤمِنُ الّذی یُخالِطُ النّاسَ ویَصبِرُ عَلی أذاهُم أفضَلُ مِنَ المُؤمِنِ الّذی لا یُخالِطُ النّاسَ ولا یَصبِرُ عَلی أذاهُم.

مؤمنی که با مردم می‌آمیزد و بر آزار و اذیت آنان صبر می‌کند، برتر از مؤمنی است که با مردم نمی‌آمیزد و آزار و اذیّت آنان را تحمّل نمی‌کند.

میزان الحکمة، ج۷، ح۲۶۷۴

سخن بزرگان

امام خمینی قدس‌سره

بدان که یأس از رحمت حق، بزرگترین گناهی است که در نفس گمان نمی‌کنم، هیچ گناهی بدتر و بیشتر از آن تأثیر نماید. انسان مأیوس از رحمت، چنان ظلمتی قلبش را فرا بگیرد و چنان افسارش گسیخته شود که با هیچ چیز اصلاحش نمی‌توان نمود. مبادا از رحمت حق غافل شوی و گناهان و تبعات آن در نظرت بزرگ آید. رحمت حق از همه چیز بزرگتر و به هر چیز شامل است.

شرح چهل حدیث، ص ۲۷۸

مقصد عرفه
نائل شدن به مقام فناست

گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین قاسم ترخان

به گزارش روابط عمومی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، حجت‌الاسلام والمسلمین قاسم ترخان مدیر گروه تخصصی علوم انسانی و قرآنی پژوهشگاه در گفت‌وگویی با گرامی‌داشت روز عرفه، با اشاره به روایاتی در این خصوص، اظهار کرد: امام سجاد علیه‌السلام خطاب به سائلی که در روز عرفه از مردم درخواست کمک مالی می‌کرد، فرمودند: وای بر تو! امروز، روزی نیست که شما از مردم طلب مساعدت کنید و کمک بخواهید؛ امروز روزی است که فضل الهی گسترده است و در روز عرفه امید است که فیض و فضل خدا شامل حال بچه‌هایی که در شکم مادر هم هستند، بشود؛ یعنی بچه‌هایی که این امکان برایشان فراهم نیست تا آن‌طوری که ما می‌توانیم درخواست و دعا کنیم، طلب و درخواستی داشته باشند؛ پس چرا از خدا درخواست نمی‌کنید و از خدا روی‌گردان هستید و از مردم درخواست کمک دارید.

وی با اشاره به روایتی دیگر بیان کرد: در این روایت آمده است: اگر کسی در ماه رمضان که ماه آمرزش گناهان است، بخشوده نشود، با حضور در عرفات و درک روز عرفه گناهانش بخشوده می‌شود. این روایت در حقیقت می‌خواهد اهمیت ماه رمضان و جایگاه عرفات و روز عرفه را بیان نماید؛ همچنین در روایت دیگری آمده است: خدا به زائران امام حسین علیه‌السلام در عرفه، بیش از حاجیان که در عرفات هستند، توجه دارد.

حجت‌الاسلام والمسلمین ترخان عنوان کرد: در واقع روایاتی که داریم نشان گر این است خدا به بندگانش در روز عرفه لطف ویژه‌ای دارد و این لطفِ ویژه نسبت به زائران امام حسین علیه‌السلام دو صد چندان است.

مدیر گروه تخصصی علوم انسانی و قرآنی پژوهشگاه در خصوص فلسفه عرفات و مشعر و مِنی نیز خاطرنشان کرد: عرفات، روز شناخت است؛ یعنی انسان در عرفات به شناخت می‌رسد. یکی از احتمالات آن است که عرفات از ماده عرف به‌معنای شناخت باشد. روز نهم ذی‌الحجه می‌روید در عرفات تا شناخت پیدا کنید؛ خودتان را بشناسید: «مَنْ عَرَفَ نَفسَهُ فَقَد عَرَفَ رَبَّهُ»؛ اینکه شما چه کسی هستی و از کجا آمده‌ای و آمدنت از بهر چه بوده است.

وی گفت: در واقع در عرفه در خودت و آینده‌ات و مقصدت و وجود خود تأمل می‌کنی تا به شناخت برسی، موانع حرکت و دشمنت را می‌شناسی، سپس باید در مشعر بیایی؛ مشعر جایی است که انسان به شعور خواهد رسید. این مرحله بالاتری است؛ جایی که باید برای مقابله با دشمنت اقدامی انجام دهی.

حجت‌الاسلام والمسلمین ترخان افزود: ما در دنیا رهزنان و دشمنانی داریم که نمی‌گذارند، به مقصد برسیم و اینجا، جایی است که باید تصمیم بگیریم و مبارزه کنیم تا این دشمنان را از سر راه برداریم و باید خود را تجهیز کنیم.

وی بیان کرد: لذا به ما گفته‌اند: از مشعر سنگ جمع کنید؛ سنگ‌هایی را که باید در روز عید قربان در منی به شیطان زده شود، در مشعر جمع می‌کنیم و فردای عرفه در دهم ذی‌الحجه روز عید قربان چند کار مهم باید انجام بگیرد که یکی سنگ زدن به شیطان است.

مدیر گروه تخصصی علوم انسانی و قرآنی پژوهشگاه عنوان کرد: در اینجا هدف و نقطه اساسی، آن است که انسان با دشمن بیرون و درون مقابله می‌کند. بزرگترین دشمن، خود نفس است: «انّ اعدی عدوّک نفسک الّتی بین جنبیک»؛ هم با دشمن بیرونی و هم با آن منیت خودمان که بزرگترین دشمن است، مبارزه می‌کنیم.

حجت‌الاسلام والمسلمین ترخان اظهار کرد: انسان با منیت خودش نیز باید مبارزه کند و خود را باید بشکند. اینجا راهش این است که تعلقات خود را فدا کنید و این با کاری اتفاق افتاد که حضرت ابراهیم و اسماعیل علیهماالسلام انجام دادند و وقتی موضوع ذبح اسماعیل پیش آمد و آن‌ها آن را پذیرفتند، گفته شد: «قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْیَا»؛ خوابت را تحقق دادی [و فرمان پروردگارت را اجرا کردی] و آنگاه فرمود: «وَفَدَیْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِیمٍ». در واقع در این حادثه، تعلقات حضرت ابراهیم علیه‌السلام قربانی شد. قربانی گوسفند نماد چنین چیزی است.

مدیر گروه تخصصی علوم انسانی و قرآنی پژوهشگاه گفت: پس در عرفات به شناخت می‌رسید و در مشعر سنگ جمع می‌کنید و تصمیم می‌گیرید که آن را به شیطان بزنید و در منی آن اتفاق مهم می‌افتد؛ یعنی آن هدف و مقصد و غایت این است که هم با شیطان بیرون و هم با شیطان درون مبارزه کنید و خروجی آن این می‌شود که به مقام فنا می‌رسید و تعلقات خود را قربانی می‌کنید و شیطان را از خودتان، ناامید می‌کنید و این طرحی است که خدا برای عرفات و مشعر و منا ریخته است.

وی افزود: کاری که امام حسین علیه‌السلام کرد، همین طرحی بود که در سرزمین عرفات و مشعر و منا ریخته شد؛ در واقع آن چیزی که باید قربانی می‌شد، تعلقات بود؛ اینکه انسان خودش را نبیند و با شیطان بیرون مبارزه کند و امام حسین علیه‌السلام همین کار را انجام داد.

حجت‌الاسلام والمسلمین ترخان عنوان کرد: بسیاری از مفسران شیعه مانند فیض کاشانی و مجلسی و دیگران براساس روایتی که در عیون اخبارالرضا علیه‌السلام وارد شده، این ذبح عظیم را امام حسین علیه‌السلام دانستند و گفتند: این ذبح عظیم، امام حسین علیه‌السلام است که از ذریه حضرت ابراهیم علیه‌السلام بوده و این، همان قربانی عظیم است.

وی اظهار کرد: اقبال می‌گوید: اجمال در قضیه ابراهیم و اسماعیل علیهماالسلام روی داده؛ اما تفصیل آن در کربلا اتفاق افتاده است و امام حسین علیه‌السلام توانسته، تفصیل این طرح را در کربلا پیاده کند. آن‌حضرت خودش، فرزندان، همسر و بستگان را ندید و خود را فدا کرد.

عضو هیأت علمی گروه کلام پژوهشگاه تصریح کرد: [اگر به این مسأله دقت کنیم]، آن وقت متوجه خواهیم شد که معنای روایتی که می‌فرماید: خداوند به زائران امام حسین علیه‌السلام در روز عرفه بیش از حاجیانی که در عرفات هستند توجه دارد، چیست؛ چون حرکت امام حسین علیه‌السلام نماد اعلای کاری است که در عرفات و مشعر و منی اتفاق افتاد. امام حسین علیه‌السلام، هم با دشمن بیرون یعنی یزید و طاغوت زمان مقابله کرد و هم با دشمن درون و خود را ندید و فدا کرد و به مقام فنا رسید و این مقصد عرفه است.

مدیر گروه تخصصی علوم انسانی و قرآنی پژوهشگاه گفت: پس همان هدفی است که عرفه نقطه عزیمت و شروع آن می‌شود؛ یعنی برای مقابله با نفس از عرفه باید شروع کرد. باید این شناخت استمرار یابد و به شعور برسد و به مبارزه با شیطان و به مقام فنا برسد که این امر در کربلا اتفاق افتاد. از این جهت می‌توانیم حادثه کربلا را تجسم عینی حادثه‌ای تلقی کنیم که در آن زمان برای حضرت ابراهیم و اسماعیل علیهماالسلام اتفاق افتاد.

عطریار

ناله‌های فراق

هاشمی خراسانی

خستگان عشق را ایام درمان خواهد آمد
غم مخور آخر طبیب دردمندان خواهد آمد
آنقدر از کردگار خویشتن امیدوارم
که شفابخش دل امیدواران خواهد آمد
باغبانا سختی دی‌ماه سی روز است و آخر
نوبهار و نغمه مرغ خوش‌الحان خواهد آمد
بلبل شوریده‌دل را از خزان برگو ننالد
باغ و صحرا سبز و این دنیا گلستان خواهد آمد
بوی پیراهن رسید وزین بشارت گشت معلوم
یوسف گم گشته سوی پیرکنعان خواهد آمد
دردمندان، مستمندان، بی‌پناهان را بگویید
مصلح عالم، پناه بی‌پناهان خواهد آمد
از خدا روز فرج را ای فلج‌کاران بخواهید
کاین جهان روزی کسی را تحت فرمان خواهد آمد
سخت آمد طول غیبت بر تو می‌دانم مخور غم
موقع افشای این اسرار پنهان خواهد آمد
تلخی هجران شود شیرین به روز وصل جانان
صبح صادق از پی شام غریبان خواهد آمد
کاخ‌های ظلم ویران می‌شود بر فرق ظالم
مهدی موعود، غمخوار ضعیفان خواهد آمد
این چراغ از صرصر بیداد خاموشی ندارد
آنکه عالم را نماید نورباران خواهد آمد
نیست شک از عمر این دنیا اگر یک روز ماند
ذات قائم حجت خلاق سبحان خواهد آمد
صبر کن یا فاطمه، ای بانوی پهلو شکسته
قائمت باشیشه دارو و درمان خواهد آمد
این‌قدر آخر منال از ضربت بازو و پهلو
مونس تو پادشاه دل‌نوازان خواهد آمد
محسنا از ضربت مسمارگر مقتول گشتی
عنقریبا دادخواه بی‌گناهان خواهد آمد
اصغرا ازضربت زخم گلو دل را مسوزان
غم مخور مرهم‌گذار زخم پیکان خواهد آمد
گفت با زینب علیهاالسلام رقیه علیهاالسلام یک شبی در شام ویران
عمه بابم کی به سر وقت یتیمان خواهد آمد
کودکان شام هر یک با پدرها سوی منزل
باب من کی بهر دلداری طفلان خواهد آمد

اثبات مقام شهادت برای کشته‌شدگان در راه خدا

نوشتاری از حجت‌الاسلام والمسلمین حسین عشاقی عضو شورای علمی گروه فلسفه پژوهشگاه

مقام معظم رهبری در مراسم سالروز ارتحال امام خمینی قدس‌سره در سال ۱۴۰۳ نکته‌ای را در مورد آیه ۱۵۴ بقره و در مقایسه با آیه ۱۶۹ آل عمران ارائه فرمودند که به‌لحاظ تفسیری، جالب و شایسته تدبر و اذعان است؛ زیرا در باب شهادت و شهید، این پرسش مطرح است که آیا به‌لحاظ قرآنی مقامات شهید و شهادت که در آیات قرآنی به آن تذکر داده شده، فقط مربوط به کسانی است که توسط اقدامات دشمنان دین کشته می‌شوند؟ یا این مقامات، شامل حال همه کسانی است که در راه خدا کشته می‌شوند؛ گرچه قتل آنان مستند به اقدامات دشمنان دین نباشد؟

پاسخ بدوی به این پرسش این است که بر اساس مفاد آیه ﴿وَلا تَحْسَبَنَّ الَّذینَ قُتِلُوا فی سَبیلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْیاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ یُرْزَقُونَ﴾ (آل‌عمران/۱۶۹) این مقامات مربوط به کسانی است که در راه خدا و توسط اقدامات دشمنان دین کشته شوند؛ نه کسانی که قتل آنها مستند به اقدامات دشمنان دین نباشد (گرچه در راه خدا کشته شده باشند)؛ زیرا این آیه یعنی (آل‌عمران/ ۱۶۹) در ضمن آیات جهاد با کفار است که به قرینه فضای جهادی این آیات، نکات مطرح‌شده در آیه، مربوط به جهاد با دشمن می‌شوند؛ پس مراد از ﴿الَّذینَ قُتِلُوا فی سَبیلِ اللَّهِ﴾ در این آیه کشته‌شدگانی هستند که در راه خدا و با اقدامات دشمنان دین کشته شوند؛ لذا نمی‌توان سایر افراد را تحت شمول این عنوان قرار داد و بالتبع نمی‌توان مقامات معنوی ذکرشده در این آیه را برای دیگر کشته‌شدگان راه خدا که قتل آنان مستند به اقدمات دشمنان دین نیست، قائل بود.

این، مقتضای اولیه مفاد آیه (۱۶۹ آل‌عمران) است؛ اما در آیه (۱۵۴ بقره) تقریباً همین مقامات و با همین تعبیرات چنین آمده: ﴿وَلا تَقُولُوا لِمَنْ یُقْتَلُ فی سَبیلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أَحْیاءٌ وَلکِنْ لا تَشْعُرُونَ﴾؛ با این تفاوت که این آیه در ضمن آیات جهاد نیست و قبل و بعد آن از مسئله جهاد با دشمنان دین، سخنی به میان نیامده است؛ بلکه یک دستور کلی است مربوط به کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند: «مَنْ یُقْتَلُ فی سَبیلِ اللَّهِ»، بدون اینکه این تعبیر، قید مقالی یا مقامی خاصی داشته باشد که بالتبع مفاد آیه این می‌شود که مقامات مذکور در این آیه، مربوط به کسانی است که در راه خدا کشته شوند (خواه قتل آنان مستند به اقدامات کفار باشد یا نباشد). در اینجا این پرسش شکل می‌گیرد که بالأخره این مقامات معنوی، موضوعش چه کسانی هستند؟ «کشته‌شدگان در راه خدا» که مقتضای ۱۵۴ بقره است یا «کشته‌گان در راه خدا که قتل‌شان توسط دشمنان خدا باشد» که مقتضای ۱۶۹ آل عمران است؟

پاسخ این است که جمع بین دو آیه اقتضا می‌کند که افرادی را که یقینی الخروج از مفاد دو آیه هستند، استثناء کنیم و بقیه افراد را (چه یقینی الدخول باشند چه مشکوک الدخول) تحت شمول نهی باقی گذاریم؛ زیرا در شک در تعداد افراد خارج‌شده از حکم نهی، بین اقل و اکثر باید به مقدار اقل اکتفاء کرد و چون عنوان «کشته‌شدگان در راه خدا» از عنوان «کشته‌شدگان در راه خدا که قتل‌شان توسط دشمنان خدا باشد» اعم است؛ پس افراد خارج‌شده از عنوان اول (که اعم است)، کمتر از افراد خارج‌شده از عنوان دوم هستند؛ بنابراین طبق مفاد این قانون اصولی، به‌کارگیری عنوان «مرده» برای همه افرادی که در راه خدا کشته شوند (خواه قتل آنان مستند به اقدامات کفار باشد یا نباشد) ممنوع و منهی است و نباید آنان را مرده پنداشت؛ بلکه باید به شهادت و زنده بودن آنان اعتقاد داشت.

این نتیجه در صورتی است که حکم مطرح‌شده در هر دو آیه را یکسان بدانیم؛ ولی دقت در آیه نشان می‌دهد که گرچه هر دو آیه با توجه به ثبوت عنوان «کشته‌شدگان در راه خدا» در موضوع، حکم مشترکی دارند و آن این است که چنین افرادی را نباید مرده پنداشت؛ بلکه آنان شهید و زنده هستند؛ اما در عین حال آیه (۱۶۹ آل عمران) به‌لحاظ اینکه قتل، در شرایط جنگ با دشمنان خدا رخ داده، کشته‌شدگان در این آیه، یک حکم اختصاصی هم دارند و آن اینکه این گروه از «کشته‌شدگان در راه خدا» به‌خاطر حضور در میدان جهاد، به مقام «ارتزاق عندالله» نیز واصل می‌شوند و در این صورت دو آیه، دو موضوع متفاوت داشته و لذا دو حکم متفاوت هم دارند؛ گرچه به‌خاطر ثبوت قدر مشترک در موضوع، در حکم هم، قدر مشترک حکمی نیز دارند. به هر جهت هر دو آیه دلالت بر ثبوت مقام شهادت برای «کشته‌شدگان در راه خدا» دارند؛ چه در جنگ با کفار کشته شوند چه در سایر حوادثی که برای خدا صورت می‌گیرند.

یادداشت

مژده به منتظران: عرفات، جلوه‌گاه رحمت حق

• استاد جواد محدثی

• نگاهی به مضامین دعای عرفه

گرچه دریا را نمی‌توان در انگشتانه گنجاند و مضامین بلند و عمیق دعای امام حسین علیه‌السلام در عرفه را هم نمی‌توان در چند سطر، تبیین کرد؛ لیکن آشنایی اجمالی آن مفاهیم ژرف و عارفانه، برای دعاکننده مفید است.

روز عرفه، روز رحمت عام الهی است. سرزمین عرفات هم، جلوه‌گاه مغفرت و آمرزش پروردگار است. حسین‌بن علی علیه‌السلام هم این دعای شریف را در پای «جبل‌الرحمه» در همین صحرای رحمت‌خیز خوانده است. مهمان خانه خدا هم با وقوف در عرفات خود را در معرض تابش مغفرت و بارش رحمت الهی قرار می دهند.

دل‌هایی که می‌لرزد، چشم‌هایی که می‌گرید، بغض‌هایی که می‌ترکد، دست‌های پرنیازی که به آستان خدا بلند می‌شود، چهره‌های خیس از اشک که بر خاک عرفات قرار می‌گیرد. همه و همه نازل‌کننده رحمت الهی است. در دعای عرفه، ابتدا اوصاف پروردگار مطرح می‌گردد و نعمات فراوان الهی در خلقت انسان و موهبت‌هایی که در جسم و جان و درون و برون به او عطا کرده، یاد می‌شود.

توجه به نعمت‌ها، زمینه‌ساز شکر است و غفلت از الطاف الهی، موجب ناسپاسی و عصیان. از این‌رو عجز انسان از ادای شکر نعمت‌های بی‌پایان الهی، زمینه‌ساز انابتِ انسان و خضوع و خشوع او به درگاه الهی است. در فرازی دیگر ذکر، خشیت، تسلیم، رضا و حمد یاد می‌شود و باز هم تکرار یاد کرد نعمت‌های پیدا و پنهان خدا و باز هم درخواستِ عافیت، توفیق، ایمنی، عظمت، آبرومندی، وسعت رزق، توکل و تسلیم، دینداری و رضامندی.

در دعای عرفه، نیایش‌گر با خداوند عاشقانه حرف می‌زند، خاشعانه صدایش می‌کند، خود را در دامن رحمت الهی می‌افکند، به سایه غفران خدا پناه می‌برد. تنها و تنها از خدا نصرت و کفایت و حاجت و آمرزش می‌طلبد و تنها درِ خدا را به روی خود باز می‌بیند.

* در دعای عرفه بنده مضطرّ و مسکین در پیشگاه خدا می‌نالد و او را به پیامبر و آل او علیهم‌السلام قسم می‌دهد که در عصر عرفه او را از رحمت خویش محروم نسازد.

در بخشی از دعا، یادی از کرامت‌ها و الطاف خداوند به اولیاء و پیامبران است. آنچه در باره یوسف و یعقوب و ابراهیم و اسماعیل و یونس علیهم‌السلام انجام داد و یاد مرحمت‌های الهی، ترجیع‌بند این دعاست؛ اینکه او درمانده‌ها را پناه است و گرسنگان و تشنگان و برهنگان را کفایت می‌کند، مونس تنهایی‌ها و یاور مظلومان است و در فصل بلندی یادکرد موهبت‌ها و رحمت‌های خاص خدا با بنده دعاخوان است و قصور و تقصیرهای بنده در پیشگاه خدا... و اینکه خدا چقدر خوب و مهربان است و ما چقدر جفاکار و بی‌اعتنا.

این مقایسه میان نعمت خدا و کفران بنده، یاری پروردگار و غفلت ما، از او وفا از ما جفا، از او پرده‌پوشی و از ما پرده‌دری و ... از زیباترین فصل‌های دعاست. در این دعا بنده مضطرّ و مسکین به پیشگاه خدا می‌نالد و او را به پیامبر و آل او علیهم‌السلام و به همه مقدسات و اولیاء و شفعاء قسم می‌دهد که در عصر عرفه، او را از رحمت خویش محروم نسازد.

اعتراف به گناه و امید عفوا
یاد نعمت‌ها و قصور از شکر

و ... اینکه سیدالشهداء علیه‌السلام با چشمانی اشکبار و حالتی متضرّعانه این دعا را می‌خواند و آن‌قدر «یارب، یارب» می‌گفت و می‌گریست که صدای گریه‌اش، اطرافیان را هم منقلب می‌ساخت. صحرای عرفه هنوز هم، زمزمه‌های حسین علیه‌السلام را در خود دراد. دریایی از بندگانِ معصیت‌کار به امید «عفو» به اینجا آمده‌اند. خداوند وعده آمرزش داده است و هیچ‌کس را هم از مغفرت و آمرزش، مأیوس نساخته است. باید دست نیاز و چشم امید به او دوخت. اگر اینجا بخشوده نشویم، پس کی و کجا؟...

وعده خداوند دروغ و خلاف نیست. حالت روحی و التماس و نیایش ماست که رحمت را بر خطاکاران پشیمان و توبه‌کنندگانِ خاشع و گریان، نازل می‌کند.